

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
TURIZM VA SPORT VAZIRLIGI**

**JISMONIY TARBIYA VA SPORT BO‘YICHA MUTAXASSISLARNI
QAYTA TAYYORLASH VA MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

B.S.Xolmirzayev, A.Asralxodjayev, S.U.Nazarov, A.Razzoqov

S H A X M A T

*Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishidagi ta’lim faoliyatini takomillashtirish
bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi huzuridagi
muvofiqlashtiruvchi kengashi tomonidan sport ta’lim muassasalari uchun o‘quv
qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan*

**“UMID DESIGN”
TOSHKENT – 2021**

UO‘K 794.1(075.8)
KBK 75.581ya73
Sh 32

Xolmirzayev B.S., Asralxodjayev A., Nazarov S.U, Razzoqov A.

Sh a x m a t [Matn] : o‘quv qo‘llanma / B.S.Xolmirzayev, A.Asralxodjayev, S.U.Nazarov, A.Razzoqov.- Toshkent : “Umid Design”, 2021.-152 b.
ISBN 978-9943-7292-2-3

Ushbu o‘quv qo‘llanma sport ta’lim muassasalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda shaxmat sport turining tarixi, shaxmat bo‘yicha sport muassasalarida sportchilarni tayyorlash bo‘yicha 2017-yil 3-iyundagi PQ-3031-sonli “O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risida, 2018-yil 9-avgustdagi PQ-3906-son “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoniga asosan ishlab chiqilgan.

Taqrizchilar:

- R.Esanboyev** - O‘zbekiston shaxmat federatsiyasi Toshkent viloyati bo‘limi ijrochi direktori
- V.Galyamov** - Shaxmat bo‘yicha O‘zbekiston grossmeysteri, sport ustasi, FIDE trener, FIDE arbitr

UO‘K 794.1(075.8)
KBK 75.581ya73
Sh 32

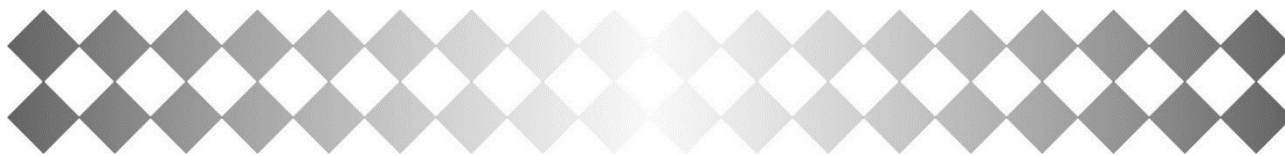
O‘quv qo‘llanma Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishidagi ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha Jismoniy tarbiya va sport vazirligi huzuridagi muvofiqlashtiruvchi kengashida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan (2020-yil 1-iyun, 1-son bayonnoma).

ISBN 978-9943-7292-2-3

© B.S.Xolmirzayev, A.Asralxodjayev, S.U.Nazarov, A.Razzoqov, 2021
© «UMID DESIGN» nashriyoti, 2021

“Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar - ezgu maqsadlarimizga yetishishda tayanchimiz va suyanchimizdir”

Shavkat Mirziyoyev

Kirish

Mamlakatimiz taraqqiyotini, xalqimiz farovonligini, hayotimizning osoyishta va tinch-totuvligini kelajagimiz egalari – bugun ona zaminimizda kamol topayotgan barkamol avlod ta’minlaydi. Nimaniki o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ymaylik, qanday buyuk ishlarni amalga oshirishga intilmaylik, barcha olijanob harakatlarimizning negizida, barcha ezgu niyatlarimizning zahirida farzandlarimizni ham jismonan, ham ma’naviy jihatdan sog‘lom qilib o‘stirish, ularning baxtu saodati, farovon kelajagini ko‘rish, dunyoda hech kimdan kam bo‘lmaydigan avlodni tarbiyalash orzusi mujassamdir.

O‘tgan yillar mobaynida yoshlarimizda nafaqat yuksak intellektual salohiyat, mustaqil fikr, keng dunyoqarashni shakllantirishga, balki ularni jismonan chiniqtirishga, ommaviy sportni rivojlantirishga, mamlakatimizning barcha hududlarida zamonaviy sport majmualarini bunyod etishga alohida e’tibor qaratildi. Bu jarayonda sport – o‘tib kelayotgan o‘g‘il-qizlarning har tomonlama barkamol bo‘lib voyaga etishiga xizmat qilayotgan muhim omilga aylandi. Qolaversa, mamlakatni dunyoga tez tanitishda sportning ahamiyati beqiyosdir.

Sport mustaqillik yillarida O‘zbekistonimiz va xalqimiz salohiyatini jahon hamjamiyatiga yanada kengroq tanitgan sohalardan biri bo‘ldi. Yurtimizda ko‘plab sport turlari bo‘yicha jahon va qit’a chempionatlari, nufuzli xalqaro turnirlarning yuqori saviyada tashkil etilayotgani va O‘zbekiston zaminida tarbiyalangan sportchilarning yirik musobaqalarda qo‘lga kiritayotgan ulkan yutuqlari samarasi o‘laroq, Vatanimiz dunyoda sport mamlakati sifatida e’tirof etildi.

2017-yil 3-iyundagi PQ-3031 sonli “O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risida, 2018-yil 9-avgustdagi PQ-3906-son “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari shaxmat mutasaddilari, mutaxassisleri oldiga shaxmatga oid ko‘plab darsliklar, o‘quv qo‘llanmalarni yaratishni taqozo etadi.

Dunyoning 200 dan ziyod davlatlari orasida o‘z jahon chempioniga ega bo‘lgan o‘nta davlat qatorida O‘zbekistonning borligi ham yurtimizning bu sohadagi salohiyatini anglatadi. E’tiboringizga havola etilayotgan ushbu qo‘llanma shaxmat bilan shug‘ullanishni istagan yoshlar uchun yaqindan yordam beradi degan umiddamiz.

Mualliflar jamoasi

I-BOB SHAXMAT O'YINI ASOSLARI

Shaxmat, shohmot (fors. shohmot - shoh o'ldi) - sport turi. Shaxmatning kelib chiqishi hindlarning "chaturanga" o'yiniga borib taqaladi. Arab xalifaligi davrida bu o'yin "shatranj" nomi bilan ommaviylashdi. Arablar shaxmat yozuvini joriy etgani uchun shaxmat o'yinlari matniga oid qimmatli ma'lumotlar saqlanib qolgan. Abulfath Ahmad ibn Sijziy "Shatranj kitobi"da 819-yilda Xurosonda o'tkazilgan birinchi shaxmat musobaqasi va unda g'olib chiqqan o'rta osiyolik mashhur shatranjchi Abu Bakr as-Suliy haqida yozgan. As-Suliy ko'plab shaxmat voqealariga qahramon bo'lib kirgan Abulfaroj Laylojga ustozlik qilgan. Shaxmat 11-asrdan boshlab Yevropada jadal rivojlandi. 15-asrda shaxmat qoidalariga o'zgarishlar kiritildi. 1512-yilda Rimda Damianoning "Bu kitob shaxmat o'ynashni o'rgatadi" to'plami bosildi va u Yevropa tillariga tarjima qilindi.

17-asrda Joakkino Greko (Italiya), 18-asrda Danikan (Fransua Andre), Filidor (Fransiya), 19-asrda Govard Staunton (Angliya), Adolf Andersen, Iogannes Sukertort (Germaniya), Pol Morfi, Lui Paulsen (AQSH), Ignas Kolish, Vilgelm Steynis (Avstriya-Vengriya), Aleksandr Petrov, Mixail Chigorin (Rossiya) kabi shaxmat ustalari bu o'yinning rivojiga katta hissa qo'shishdi.

1851-yilda Londonda 1-xalqaro musobaqa uyushtirildi. Unda Andersen g'alaba qozondi. 1886-yildan shaxsiy jahon chempionati o'tkazilishi shaxmatni yanada ommalashtirdi. 1924-yilda Xalqaro shaxmat federatsiyasi (FIDE) tuzildi.